

RUSYA’DA YAŞAYAN TÜRK DİLİ KONUŞAN HALKLAR ÜZERİNE BİLİMSEL ÇALIŞMA

Doç. Dr. Raziyya BALAYEVA Q.*

ÖZET

Makale, Rusya’nın Türkçe konuşan halkları hakkındadır. Bugüne kadar Rusya’da yaşayan Türk halklarının geçmişi ve bugünü ele alınmıştır. Yazıda halkların ve ülkelerin tarihlerinin siyasete uygun olarak yazıldığından ve birçok tarihi eserde halkların ve ülkelerin tarihini yansıtan gerçeklerin siyasetçilerin uydurduğu doğrular karşısında çaresiz kaldığından bahsedilmektedir. Büyük Türk tarihinin parça parça bölümleri yerine gerçek Türk tarihinin tüm dünyaya ve özellikle Türk halklarına aktarılmasının önemine dikkat çekilmektedir. En önemli husus ise ders kitaplarının objektif ve bilimsel çalışmalara göre hazırlanması gerektiğini göstermektedir.

Ömrünü Türk halklarının tarihine adanmış pek çok Türkolog ve oryantalist vardır. Ayrıca birçok bilimsel çalışma mevcuttur. Makalede Rusya’da yaşayan Türkler hakkında Rus devlet politikasının etkisinde yayınlanmış ders kitaplarının varlığı ve bu kitaplarla yeni nesillerin bilgilendirilmesi değerlendirilmektedir. Rusya ile ilgili ülke çalışmalarında kullanılan kitapların birçoğu bu tür kaynaklara dayanmaktadır.

Makalede “Rusya Ülke Araştırmaları” ders kitaplarının, Türk halkları ile ilgili bölümlerde; Türk kökenli halkların dil özellikleri, masallar, efsane-

* Doç. Dr., Bakü Slavyan Üniversitesi- Azerbaycan Rus Dili ve Onun Öğretim Metodikası Bölümü, Öğretim Görevlisi,
bsu_az@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-2190-3359

Makale Geliş Teslim Tarihi: 4.11.2022
Makale Kabul Tarihi: 20.12.2022

ler, deyimler, maddi kültür örnekleri ve sembolik eşyalar gibi bilgiler verilmektedir. Ayrıca Türk halklarını inceleyen araştırmacıların sistemi, yöntemleri, düşünsel temelleri sunulmakta ve gelecekte yapılacak çalışmalar için bazı önerilerde bulunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk dünyası, Gagauzlar, Nogaylar, Hakaslar, Altaylar, Dolganlar, Şorlar, Uranhay (Tuva) diyalekti, Sibiry.

SCIENTIFIC STUDY ON TURKIC SPEAKING PEOPLES LIVING IN RUSSIA

ABSTRACT

The article is about the Turkic-speaking peoples of Russia. The past and present of the Turkic peoples living in Russia until today are discussed. It is mentioned in the article that the histories of peoples and countries are written in accordance with politics. In many historical works, it is mentioned that the facts reflecting the history of peoples and countries are helpless against the truths made up by politicians. Attention is drawn to the importance of transferring the great Turkish history to the whole world and especially to the Turkish peoples. The most important point is to show that textbooks should be prepared according to objective and scientific studies.

There are many Turkologists and orientalists who have devoted their lives to the history of Turkish peoples. There are also many scientific studies available. In the article, the existence of textbooks published under the influence of Russian state policy about Turks living in Russia and informing new generations with these books are evaluated. Many of the books used in country studies on Russia are based on such sources.

In the article, in the sections about Turkic peoples of the “Russia Country Studies” textbooks; Information such as language characteristics of peoples of Turkish origin, tales, legends, idioms, examples of material culture and symbolic objects are given. In addition, the system, methods and intellectual foundations of researchers studying Turkish peoples are presented and some suggestions are made for future studies.

Key Words: Turkic world, Gagauz, Nogay, Khakas, Altai, Dolgans, Shores, Urañhai (Tuva) dialect, Siberia.

GİRİŞ

Dünyada onlarca halk, Türk dilinde konuşmaktadır. Yakutistan'dan Batı Avrupa'ya, hatta Afrika'da Tunus ve Fas'ta Türk dilini duyabiliyoruz. Nüfusu çok yüksek ve uluslararası camiada çok tanınan milyonlarca Türk halkı bulunmaktadır. Bunların arasında Türkiye, bugün dünyada en çok tanınan ve muhteşem bir yere sahip bir devlettir. Ancak, örneğin Tofalar (*birkaç yüz nüfusa sahip*) için bunu söyleyemeyiz. Sadece bir veya iki köyde yaşayan bu halk hakkında ne biliyoruz? Uzak Sibirya'da, belki de komşularıyla hiçbir teması olmayan bu halk, öz Türk kanına ve diline sahiptir. Belki de onların böyle kalmalarının sebebi, yüzyıllar boyunca diğer halklarla sınırlı temaslarından kaynaklanmaktadır.

Evet, Türk dünyası büyüktür... Rusya'da öz dillerini, tarihini unutmak mecburiyetinde kalan Türkler de bulunmaktadır, büyük baskılar altında kalmalarına rağmen onlar atalarının dış görünüşünü, örf-adetlerini korumuşlardır. Ancak masallarında, efsanelerinde ve deyimlerinde tarihlerinin güçlü sayfalarını koruyup kollayan halklarımız da vardır. Bu halkların, komşu milletlerin etkisi neticesinde dış görünüşleri ve adetleri değişime uğramış olsa bile, kendi öz- iç alemleri, kadim köklerinin hazineleriyle zenginliğini korumaktadır.

Bu esrarengiz zenginliği nasıl değerlendirmeliyiz? Büyük halk olmak, hayır mıdır, şer midir? Mutluluk mudur, mutsuzluk mu? Dünyada hiçbir dilin bu kadar diyalekti/lehçesi yoktur, kan birdir, diller ise çok yönlü müdür? Neden? Bu soruların cevapları kolay değildir.

Maalesef, halkların ve ülkelerin tarihlerini siyasete uygunlaştırarak yazılmış ve birçok tarihi eserde halkların, ülkelerin tarihini yansıtan doğrular, siyasetçilerin uydurulmuş “gerçekleri/doğruları” karşısında aciz kalmıştır. Büyük Türk tarihinin parça parça kesitlerini değil, gerçek Türk tarihini bütün dünyaya ve en önemlisi bütün Türk halklarına ulaştırılması vaciptir. Tarihsiz halk, halksız tarih yoktur (Adji, 2016, s.180).

Elbette, itiraz edilebilir, çünkü hayatını Türk halklarının tarihine adanmış çok sayıda Türkolog, oryantalist/şarkiyatçı bulunmaktadır. Çok sayıda eserler mevcut. Yazıların hepsine inanabilir miyiz? ifade ettiğimiz üzere, devletlerin yürüttüğü siyasetin etkisi ile yazılmış ve birçok tiraj yapmış eserler mevcuttur. Aslen Kumuk olan büyük Rus ve Sovyet yazarı Murat Adji'nin (Murat Adjiyev) eserlerinin birinde başka bir araştırmacının Kumuklara ilişkin yazdığı tezinde Kumukların tarihinin tahrif edilmesi gerçeği şu şekilde eleştirilmektedir: “*Придумывают что угодно. Кумык, например, в диссертации пишет, что кумыки – не потомки великих степняков, а отюрченые лакцы и даргинцы из селения Кумух. Позор такой «науке».*” (İstediklerini uyduruyorlar, örneğin, bir kumuk tezinde, kumukların büyük bozkırların neslinden değil, kumuk köyünde Türkleşmiş Laklar ve Darginlerin olduğu yazmaktadır. Yazık “böyle bilime”) (Adji, s. 185).

Rusya'da yaşayan Türk halkları hakkında yüksek tirajlı basılmış ders kitapları bulunmakta ve bu kitaplarla yeni nesiller bilgilendirilmektedir. Rusya üzerine ülke çalışmaları derslerinin öğretimi için hazırlanan kitapların çoğu bu tür kaynaklara/literatüre dayanmaktadır.

RUSYA'DAKİ TÜRK ASILLI HALKLAR

Bakü Slavyan Üniversitesinin (BSU) Rus dili ve onun öğretim metodolojisi bölümünde, Rusya üzerine ülke çalışmaları ve dilbilimsel ülke çalışmaları üzerine dersler verilirken; İlk yıllar Rus filolojisinde eğitim alan öğrencilere, Rusya tarihi, medeniyeti, örf-adetleri, dil tarihi, dilbilimsel ülke çalışmaları öğretilirdi. Ders programlarına Rusya'da yaşayan Türk asıllı

halklar, onların tarihi, medeniyeti, dini inançları, dili ve en önemlisi bu halkların Rusya tarihindeki rolünü ve gücünü yansıtan konular daha geniş bir şekilde dahil edildi. Bu konuları müfredata ilave ettikten sonra, Rus filolojisinde eğitim alan öğrencilerin büyük ilgisi görüldüğü için, bu bilgilerin daha geniş öğrenci kitlelerine ulaştırılması için çalışmalar genişletilmiştir.

Bakü Slavyan üniversitesinde ERASMUS+ (PETRA) projesi çerçevesinde, Eğitim ve Öğretim Merkezinde bir dizi seminerler verilmeye başlandı. Bu seminerlerde, “Rusya’nın Türk Kökenli Halkları” (“Российские народы тюркского происхождения”) konusunda seminerler gerçekleştirildi (<https://az.trend.az/> 2022). Seminerlerde Rusya topraklarında yaşayan Türk halklarının, tarihi, medeniyeti, kökenleri, mevcut durumu hakkında bilgi verilmekte, dinleyicilerde merak uyandıran sorular cevaplandırılmaktadır. Rus ve yabancı araştırmacıların kaynaklarına da atıfta bulunmaktadır. Rusya’da yaşayan Türk halklarının tarihi ile, halihazırdaki durumları, hayat tarzları, dilleri, dünya görüşleri de öğrencilere aktarılmaktadır.

Bu makalenin yazarı olarak benim de içinde bulunduğum akademisyenlerce hazırlanan “Rusya üzerine ülke çalışmaları” kitaplarında Türk halklarına ait kısımlarda aşağıdaki yönlendirmeler esas alınmıştır:

1. Rusya’da Türk asıllı halkların dil özellikleri,
2. Folklor ve türleri, masallar, efsaneler, deyimler, şarkılar, ata sözleri, inançlar, halk kahramanları,
3. Türk halklarının dini inançları, bayramları ve felsefi bakışları,
4. Maddi kültür örnekleri, ev aletleri, sembolik eşyalar,
5. Sosyo-kültürel yaşam, mal-para ilişkileri,
6. Halkların psikolojik unsurları, şahsi ve etnik ilişkileri.

Bilinmelidir ki; Türk asıllı halklar Rusya’da 500 yıldır baskılara rağmen, dillerini, medeniyetlerini, yaşam tarzlarını koruyup kollamış, nesilden nesile taşıyabilmişlerdir. Rus dilbilim öğrencileri de hazırlanan bu kitaplar sayesinde; Rusya’da asırlardır Türklüğüne sadık kalarak yaşayan halklarımızın tarihi başta olmak üzere, coğrafya, etnografya, dil, inanç ve medeniyet alanları hususlarında gerçek bilgilere erişebilmektedir.

RUSYA'DAKİ TÜRK HALKLARININ GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU VE KATANOV

Büyük Türk dünyası, büyük veya çok az nüfusu olan halkların gerçekleri, geçmiş ve halihazırdaki durumlarını, gerçeği yansıtarak doğru şekilde takdim edilmelidir. Bizi en çok ilgilendiren hususlardan biri budur. Diğer konu ise; araştırmacıların, Türk halklarının tarihini, dilini, örf-adetlerini öğrenirken hangi araştırma sistemini kullandıklarıdır. Bilim insanlarının yaklaşımları farklılık göstermektedir. Bu bağlamda, devrim sürecine kadar ki Rusya'da Türk halklarının araştırılmasında büyük rolü olan Nikolay Fyodoroviç Katanov'un araştırma sistemi dikkat çekicidir. Türkolog, oryantalist ve eğitimci biri olan Katanov, Türk dillerinin, yaşantısının ve medeniyetinin kapsamlı bir şekilde öğrenilmesi hususunda çalışmıştır. Halkların folkloruna, edebiyatına bilimsel açıdan yaklaşan Katanov, araştırma için etnik tezahürleri ve süreçleri (yaşam, etno-kültürel adetleri, Türk halklarının dini inançları, folklor eserleri vs.) esas almıştı. Çeşitli sosyal tabakaların temsilcileri (tacirler, Müslüman, Hristiyan ve diğer inançların din adamları, devlet memurları) ile yakın ilişkide bulunarak halkların sosyal yapısal özelliklerini belirlemiştir.

İlk aşamada Katanov, halkların genel istatistiklerini resmi kaynaklardan almıştır. Çarlık Rusyası memurlarının Türk halklarına yönelik tutumu iyi değildi, ancak vergi meselesi nedeniyle bu kaynaklarda Türklerin net sayısı, hangi dine mensup oldukları, toprakları, hayvanları hakkında doğru bilgiler mevcuttu.

Katanov, Rusya'daki Türk halklarını kapsamlı ve objektif olarak öğrenen bir araştırmacıdır. Bugün Tuva alimleri, Katanov'un eserleriyle gurur duymaktadırlar, Katanov, Uranhay (Tuva) dilinin Türk dil grupları ile akraba olduğunu bilimsel şekilde kanıtlayan alimimizdir. Katanov'un "Sibirya'dan Doğu Türkistan'a mektuplar" eserinde Uranhay (Tuva) diyalakti/lehçesinin özellikleri araştırılmış, diğer gruplardan farkı gösterilmiş-

tir. Katanov'un çağdaş Hakaslar, Tuvalar, Kazaklar, Başkirlar, Tatarlar ve diğer Türk hakları hakkındaki bilimsel mirası, günlükleri, basılmış eserleri, arşiv materyalleri şimdiki araştırmacılar için büyük hediye. Katanov, diğer dünya medeniyetlerine, seviyesi yüksek, eşsiz medeniyete sahip ve yegâne Türk dünyasını sunmuştur (Katanov, 2001, s.261).

Bu halklar arasında Hakas Türklerinin yeri ayrıca önemlidir. Hakas Türkleri ve onlar gibi ata yurdumuz olan topraklarda yaşayan Türk topluluklarına gereken önem verilerek kültürümüze sahip çıkılmalıdır. Bugüne kadar görmüş oldukları tüm baskılara rağmen hala kültürlerini korumaya çalışan Hakasları ve diğer Türk topluluklarını araştırmak, uzun tarihlerini ve zengin kültürlerini açığa çıkarmak onlara tarihi bir borcumuzdur. Hakas tarihinde ilk Hakas kökenli profesör, ayrıca Türk halklarından çıkan ilk Türkolog, Türkoloji kurucusu V.V. Radloff'un ilk öğrencisi, Prof. Dr. Sergey Malov ile Prof. Dr. Ahmet Zeki Velidi Togan'ın hocası Prof. Dr. Nikolay F. Katanov'un anısına Hakaslar incelemeğe değer bir Türk topluluğu olarak ön plana çıkmaktadır (Davletov, 2020).

HAKASLAR

Şekil 1: Rusya Federasyonu Cumhuriyetleri ve Özerk Bölgeler

Rusya, başkanlık sistemiyle idare edilen, kendi anayasaları ile yasa- ma ve yürütme organlarına sahip 21 cumhuriyet, 9 eyalet (Kray), 46 bölge (Oblast), 2 federal statüye sahip şehir (Moskova ve St. Petersburg). 5 özerk bölgeden (Avtonomnaya Oblast/Avtonomniy Okrug) oluşan, 83 idari bi- rimli bir federasyondur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022). Rusya Federas- yonu'nu oluşturan 21 Cumhuriyetten biri olan Hakasya Cumhuriyetinin başkenti Abakan'dır. Hakasya Cumhuriyeti Yenisey Irmağının yukarı ke- simindeki geniş Mimosin Havzasının batı yarısında yer alır. Yüz ölçümü 61.900 km²'dir.

Türk tarihi açısından bugünkü Hakasya toprakları, Altay toprakları gibi büyük bir öneme sahiptir. Göktürk, Uygur ve Kırgız Kağanlıklarının kurulduğu bu coğrafyada, eski Türk kültürüne ait olan bir çok tarihi eser: Göktürk alfabesiyle yazılmış yazıtlar, Türk kurganları ve balballar bulun- maktadır. Hakasların ataları olan Yenisey Kırgızlarından kalma yazıtlar en çok burada bulunmuştur. Eski tarihin ihtişamına rağmen, Hakasya'daki bugünkü Türk varlığı çok düşük bir seviyededir. Bölgenin yoğun Ruslaştı- rılması ve Hakasların asimilasyonu Hakasları yok olma tehlikesiyle karşı karşıya getirmiştir.

HAKASLAR VE TARİHLERİ

Hakaslar, Güney Sibirya'da yaşayan en eski Türk halklarından- dır. Hakasların iki bin yılı aşan tarihleri onların bir Kırgız grubu olduğunu gös- termektedir. Bugünkü Tanrı Dağı Kırgızları da dahil bütün Kırgız Türkle- rinin bilinen ilk yurtları Yenisey Nehri civarındadır.

Rusların "Kırgız Toprağı"nı (Hakasya'yı) işgali Kazan Hanlığının 1552'de yıkılmasıyla Türk Dünyasının serhatti düşmüş ve Rus yayılma- sı doğu, güney, güney batı bütün yönlerden Türk ülkelerine doğru devam etmiştir. Rus işgali 1582- 1585 yılları arasında üç yıl süren savaştan sonra Sibir Hanlığı yıkılmış ve Rus orduları, Hakasya dahil Türk illerinin sınırı- na dayanmışlardır (Kurat, 1993, s.153).

Sovyet döneminde bilimsel çalışmalarıyla en yüksek bilimsel derecelerden biri olan Profesör Doktor unvanına ulaşan Leonid Romanoviç Kızılasov (Kyzlasov), uluslararası düzeyde bu derece yükselen ilk Hakas'tır. Sibirya ve Orta Asya tarih bilimi konusunda yaptığı çalışmalar ona bu başarıyı getirmiştir. Profesör Kızılasov'a göre; Ruslar bu ülkeyi kendi topraklarına katmak için 120 yıl uğraştılar.

Rusların "Kırgız Toprakları" dedikleri Tom ve Çalım nehirlerinin kenarında Hooray Hakas Devleti bulunuyordu. Ülkenin batı sınırları Ob, Çalım, Kondum, Mrass ve Biy nehirlerinden geçmekte idi. Hatta 1604 yılında Tansk şehrinin kurulmasına kadar daha batıdaki beyliklerden de vergi toplamaktaydılar.

Ruslar ülkeyi kolayca işgal edemeyeceklerini anlayınca adım adım çevresini kuşatmaya başladılar. Önce Hakasya'nın kuzey sınırına bir kale yapılarak tutuldu. Ruslar yeni kurdukları kaleleri özellikle az nüfuslu direnme gücü zayıf sınır bölgelerine kuruyor ve çevredeki halk, çara vergi ödemeyi kabul edince Hakas devletinden kopmuş oluyordu. Bunun karşılığı olarak Ruslar, bu halklara güvenliklerini temin edecekleri sözünü veriyorlardı. Bu süreçte 1602 yılında Keiskiy Kalesi, 1604'te Tomsk kalesi, 1618'de Makovskiy, 1619'da Yeniseyskiy, 1621'de Meletskiy, 1628'de Bratsk ve Rıbenskiy Kaleleri, 1636'da Kanskiy, 1646'da Adinskiy Kalesi inşa edildi. Bu kaleler inşa edildikten sonra Ruslar yavaş yavaş asıl Hakas topraklarına tecavüz etmeye başladılar. Hakas topraklarının içinde yeni bir kale yaptırmaya karar verdiler. Bu bölge Hakas Hanına bağlı Izır beyliğinin topraklarıydı. Ruslar Sibirya'da yayılırken "Kırbaç ve tatlı" (sopahavuç) emperyalist siyasetlerini takip ediyorlardı. Sibirya'nın Rus işgalini inceleyen tarihçi Bahruşin şöyle demektedir; "Rusya'nın temel amacı vergidir ve hayvanların kürklerini Çarın hazinesine doldurmak için kullanılan tüm yollar meşrudur". Krosnoyarks Kalesinin temelini atan Rus Andrey Dubenskiy'e Çar tarafından verilen emir şöyleydi: "Yeni işgal edilen topraklardan vergi alınacak. Onlara isyan etmemeleri için and içirmek gerekir

hatta bazılarını devlet maaşı bağlanabilir. Bazılarını da yedirmek içirmek gerekir. Eğer kale inşaatlarına izin vermezlerse o zaman onlarla savaşacaksınız”. Andrey Dubenskiy askerleriyle Türk topraklarına geldiğinde O’nu Tatıy ve Obıtay Beyleri karşılayarak misafir ettiler. Daha sonra ormanlardan ağaç kesmeleri için yardımcı da oldular. Andrey onlara ticaret şehri kuracaklarını söylemişti. Beyler, Rusların ticaret şehri değil de askeri kale kurduklarını anladıklarında savaşlar başlamış oldu. 1628’de bu savaşlar Ruslar ile Hakasların, Kırgız topraklarındaki ilk savaşlarıydı. Bahruşin, “Yerli halktan kürkleri sadece silah zoruyla alabiliyorlardı. Bu vergi değil tam bir silahlı soygunu andırmaktaydı” diye yazmaktadır. Krosnoyarks ve Tomsk kalelerinin komutanları daha güneyde, Hakas topraklarında kaleler inşa etmek istedilerse de uzun süre bunu başaramadılar. 1638 yılında Tuba nehri kenarında kale kurmaya teşebbüs ettiler ancak Hakaslar ile yapılan muharebede yenilince geri çekilmek zorunda kaldılar. 1642 yılında Açinskiy kalesini kurdular ise de birkaç yıl sonra bu kale Hakaslar tarafından yıkıldı. 1675 yılında Krosnoyarsk’dan 200 km. güneyde Karagulskiy kalesi yapıldı. Aynı yıl Abakan nehrinin üzerinde Karagaş adasında Abakanskiy kalesi yapılmış ise de üç yıl sonra bu kale de yıkıldı. Hakasya’nın Kuzey-batısında gümüş madeni yatakları bulununca, Kaştak nehri kıyısında kale inşa edilmeye başlandı ki bu kaleden sonra 1718’e kadar sürecek Hakas-Rus savaşları başlamış oldu. 1718’de Sayan kalesi tamamlandığında Hakasya tamamen kuşatılmış oldu. Sayan Kalesi Yenisey Nehrinin Hakas topraklarına döküldüğü yerde kurulmuştu. Bu nehir Hakas halkının Tuva ve Moğolistan’la ilişkisini temin ediyordu. Yazın nehir yatağı takip ediliyor kışın ise buz tutan nehir ulaşımına çok elverişli oluyordu. Hakasya’nın bu son dış irtibatı da kesildiğinde Hakaslar Ruslara teslim olmak zorunda kaldılar (Deliömeroğlu, 1996, s. 96).

ASİMİLASYON GAYRETLERİ

Ruslaştırma çalışmaları özellikle XVIII-XIX. yy.'da hız kazanmıştır. Hıristiyanlığı kabul eden Hakaslar kendi toplumlarından dışlanıyorlardı. Onlar Rus köylerine göç etmek zorundaydılar. Bu arada Hıristiyan olan Hakaslar, vergiden muaf tutuluyor, pek çoğuna devlet memuriyeti veriliyor, Hıristiyan dinini kabul etmeleriyle birlikte Rus kıyafetleri papaz tarafından hediye ediliyordu. Böylelikle Hıristiyan olan Hakaslar aynı zamanda Rus da olmuş sayılıyorlardı. Ancak dinini değiştirse de milliyetini koruyarak bir Hıristiyan Hakas grubunun oluşmasına da müsaade edilmiyordu. Din değiştirmek yerli halkı için acı vericiydi. Avrupa'dan gelen bu yeni din kesinlikle Sibiryaya steplerindeki halklar için çok da yabancı değildi, ama halklar doğadan gelen bu gizemli güçlerden kendilerini soyutlamak ve Hıristiyan olmak istemiyordu. Şamanizm, Sibirya'nın sert doğasıyla öyle bir uyum sağlamış durumdaydı ki, yalnızca Rus askerleri değil, Rus Voyvodaları da (iyi birer Hıristiyan olmalarına rağmen) zaman zaman Şamanlardan kendi dertlerine derman arayabiliyorlardı (Kyzlasov, 2010. s.126).

SOVYET DÖNEMİ

Bütün Türk ülkelerinde olduğu gibi "Turancı, milliyetçi" suçlamaları Hakasya'da baskıların en önemlilerini oluşturuyordu. 1934 yılında Sibiryaya Bölgesi KGB'si Hakas aydınları arasında devrime karşı gelen ve Tuva, Altay, Şor ve Hakas halklarını birleştirerek bağımsız devlet kurmak isteyen üye sayısı 300'ü bulan bir teşkilat ortaya çıkardı. Teşkilatın Tuva, Altay ve Şor halkları arasında ve Leningrad ve İrkutsk'ta okuyan öğrenciler içinde de temsilcileri vardı. Teşkilat üyeleri Turancılıkla suçlanarak ağır cezalara çarptırıldılar. Hakasya KGB Başkanı Hmarrin bir nutkunda şunları söyleyecekti: "Bölgemizde milliyetçi ve Troçkist teşkilatlar vardır. Bunların arasında devlet ve parti üst düzey idarecileri de bulunuyor. Bunlar halk düşmanlarıdır. Bunların amacı Tuva, Altay ve Şor halklarıyla burjuva devleti kurmaktır". 1934 yılında ortaya çıkarılan Turancı teşkilatın soruşturmaları ondan sonraki yıllarda da sürdürül-

müş 1937 yılına gelindiğinde on binlerce Hakas yargılanmıştı. Üç yıl boyunca süren operasyonlarda milliyetçilerin Komünist parti ve devlet üst düzey görevlilerin de arasına girdikleri ortaya çıkmıştır. 1937 yılı Hakasya Komünist Partisi Kongresinde 3 vilayet Başkanı, 6 icra Komitesi üyesi, 15 ilçe parti başkanı, 19 fabrika müdürü, 5 gazeteci, 8 hâkimin de içinde yer aldığı 1000'den fazla kişi milliyetçi oldukları gerekçesiyle tutuklanmıştı. Tutuklanana çok ağır cezalar veriliyordu. Örneğin Hakasya'da yalnızca 27 Kasım 1937 günü, yani bir gün içinde 137 kişi yargılanmış ve bunların 107'si idam edilmiş, kalanları 10 yıl ağır hapisle cezalandırılmışlardı. Hakasya Sovyetler Birliği döneminde 1930 yılında Özerk Bölge statüsüne kavuşturuldu. 3 Haziran 1991 günü ise Rusya Yüksek Meclisi'nin kararıyla Özerk Bölge sınırları içinde Hakas Cumhuriyeti kurulmuş oldu. Hakas Cumhuriyeti'nin kuruluşunda liderliğini Aleksandr Kostikov'un yaptığı TUN (ÖNCÜ) Hareketinin büyük katkıları oldu (Deliömeroğlu, 1996, s. 53).

HAKASLARIN MİLLİ KÜLTÜRÜ

Borus Efsanesine göre; Sibirya'nın güneyindeki Batı Sayan Dağları üzerinde Anı Nehri kenarında bulunan beş başlı tepeye Köypa Tepeleri veya Borus Tepesi adı verilmiştir. Efsaneye göre eski çağlarda Aksakal Borus adında kehanet sahibi bir zat yaşamış. Aksakal Borus dünyayı su basacağını önceden bilmiş ve büyük bir gemi yapmıştır. Borus tüm hayvanlardan ve kuşlardan dişi ve erkek olmak üzere birer çift almış. Ancak efsanevi Garuda ve Argılan kuşları kendilerine çok güvendikleri için, nasılsa uçarak kurtuluruz düşüncesiyle gemiye binmemişlerdir. Ancak suların kaplamasından sonraki otuz dokuzuncu gün bu kuşlar yorulup suya inmişler ve boğularak yok olmuşlardır. Sular çekilmeye başlayınca, Borus gemisini Köypa veya Borus tepeleri denilen bu tepeye oturtmuş ve gemideki canlılar kurtulmuştur. Hakaslar ise Borus'un evlatlarının birinin çocukları olarak çoğalmışlardır. Rusların ve Avrupalıların Şamanizm fakat kendilerinin Akçağan (Aktarı) dini dedikleri eski Türk dinine mensup Ha-

kasların inanışlarında Kur'an'da yer alan Hz. Nuh'un kıssasına benzer bir inanışın bulunması önemli bir husustur. Ayrıca Türklerin kökeniyle ilgili olarak Nuh peygamberin oğlu Yasef'in çocukları oldukları rivayeti Hakas efsanesinde de Borus'un çocukları olarak karşımıza çıkmaktadır. Şamanlar toplumunda hekimlik ve merasimleri idare görevini üstlenirler. Kışın "kara şaman", yazın "ak şaman" törenleri başlatır ve idare eder. Şamanların en belirgin görevleri ise hekimliktir. Hatta Müslüman Kırgız Türklerinde Şamanlık kurumu yalnızca hastaları tedavi etmek üzere halen yerini korumaktadır. Yine Lamaizm dinine girmiş Tuva Türklerinde de şamanlar hasta tedavi etmektedirler. Bu arada Anadolu'da "Ocak" tabir edilen insanların davranış ve inanışlarının aynı geleneğin değişmiş biçimi olduğunu söylemek mümkündür (Deliömeroğlu, 1997, s.48).

Güney Sibirya'da yaşayan Hakas Türkleriyle bugün Anadolu'da yaşayan kardeşleri, tarihin çok az ve eski dönemlerinde ortak yaşamışlardır. Aynı devlet çatısı altında yaşanan dönemler Göktürklerin ve onlardan sonra yerlerine kurulan Uygur Hakanlığının Yenisey Kırgızlarının (bu günkü Hakaslarla Kırgızların ortak ataları) Uygur Hakanlığını yıkıp Ötüken'de kurdukları seksen yıllık devletleri herhalde ortak yaşanan dönemlerin büyük kısmını kapsar. Yenisey Kırgızlarının Ötüken'de kurdukları bu Devlet Moğollar tarafından yıkıldığında Kırgızlar tekrar Yenisey'e dönmüşlerdir. Altay Dağlarının ardına düşen bu coğrafya ile Anadolu'nun hatta Türkistan'ın ilişkileri doğal engellerden kaynaklanan sebeplerle çok asgari düzeyde olmuştur. İlişkilerin son derece azlığına rağmen pek çok geleneksel kültür benzeşmelerinin bulunmasının Türk kültürünün sahip olduğu güçte ve değerlerini yaşatmadaki enerjisinde aramak gerektiği açıktır.

SONUÇ

Rusya'daki Türk halklarının öğrenilmesine objektif yaklaşan araştırmacıların çalışmalarından da istifade edilerek, Rusya'nın tarihi, çağdaş dönemdeki durumu, devlet kuruluşu, coğrafyası, nüfusu, ekonomisi ve me-

deniyetine ilişkin bilgiler derlenerek yeni nesillere sunulmaktadır. Ülkenin nüfusu hakkındaki bölümde Rusya halklarına daha geniş yer ayrılarak şu bilgiler paylaşılmaktadır:

- a) Rusya Halkları,
- b) Türk asıllı Rusya Halkları,
- c) Türk asıllı Rusya halklarının bayram, adet ve gelenekleri,
- d) Türk halklarına ilişkin bilimsel araştırmalar,
- e) Rusya'daki Türk halklarının günümüzdeki durumu.

Rusya'da 1400'den fazla halk yaşamaktadır. Sayıları ve yaşadıkları topraklar farklı olsa da her biri tek tek dikkate alınmalıdır. Sayıca en küçük halklar da tarihi, medeniyeti, adet ve gelenekleri, bayramlarıyla tüm insanlığın bir parçasıdır.

Her bir halkın adetleri, gelenekleri ve bayramları kendine özgüdür. Bu bilgiler, dini, sosyal, ailevi veya milli olsa bile, ait olduğu halkların dünya görüşünü yansıtmaktadır. Bayramlar ve adetler herhangi bir halkı tanımak için, temel araçlardan sayılmaktadır. 19. yüzyıl Rus araştırmacılarından birinin (M.Y. Zabılin) dediği gibi, "adetler çok güçlü bir kuvvetle ifa edilen halk gelenekleridir, gizli içeriklerle, anlamlarla doludur, sistemli şekilde tekrar eder, halkın düşüncesinin içeriğini yansıtır". Halkın adetlerinde, bayramlarında geçmiş şimdiki zamanla, eski yeniyle, din halkla, hüznün şenlikle birleşir (Sultanbayeva, 2009, s. 144).

Çağdaş Rusya'da yaşayan Türk Halkları konulu yeni kitaplarımızda, nüfusu az olan Hakaslar (77.000), Tuvalar (270.000), Gagavuzlar (245.000), Nogaylar (220.000), Altaylar (70.000), Dolganlar (26.700), Şorlar (14.000), Khotonlar (11.000), Karaylar (3.000), Tofalar (800), Çulmanlar (355), Tsatanlar (280-300) ve nüfusu çok olan Çuvaşlar (1.500.000), Başkurtlar (1.700.000), Tatarların (8.100.000) vs. tarih, kültür, gelenek ve görenekleri ile bayramları yer almaktadır. Diğer bölümlerde olduğu gibi, Rusya'daki halkların öğrencilere sunumu coğrafi bölümlere göre yapılmaktadır:

1. Kuzey Avrupa Halkları,
2. Volga Kamya Halkları,
3. Kuzey Kafkasya Halkları,
4. Sibirya Halkları,
5. Aşağı Amur ve Sahalin Halkları,
6. Kuzeydoğu Asya Halkları.

Sonuç olarak Türk dili konuşan halklar, ülkeler ve etnik gruplar arasında kültürel bağlar hakkında doğru bilgiler hazırlanan yeni kitaplarla, gerçek bilgilere dayalı olarak üniversite öğrencilerine ve araştırmacılara aktarılabilir. Türk halkları arasında tarihi, siyasi ve coğrafi nedenlerle, aynı zamanda yabancı ülkelerin etkisi altında ortaya çıkan kültürel farklılıkların giderilmesi için bu bilgilendirmeler önemlidir. Kendi tarihi ile ilgili bilgilere sahip olan ve tarihine sahip çıkan öğrenciler (okuduğu bölüm farketmeksizin) gelecekte Türk dili konuşan halklar arasında kültür ve sanat alanındaki bağları geliştirmek ve güçlendirmekte yardımcı ve destek olacaklardır.

Rus Filolojisi üzerine eğitim alan öğrencilerimizin, Rusya'da yaşayan Türk Halklarını daha yakından tanımak isteyen araştırmacıların, Rusya'yı öğrenme sürecinde olanların Rusya'daki büyük Türk dünyasını daha doğru, tarafsız tanıma aşamasında, doğru bilgilere dayalı olarak yazılmış kitapların rolünün olacağını değerlendiriyorum.

Kaynakça

Adji, M. “Avrupa, Türkler, Büyük Bozkır-KIPÇAKLAR” (İlk basım Rusça olarak, 1998, Moskova) Doğu Kitabevi, İstanbul, 2016. S. 480.

Davletov, Dr. Timur B., 2020, “Hakas Türklerinde Prof. Dr. Nikolay F. Katanov’un Mirası ve İlk Hakas Cumhuriyeti Banknotu”, Devlet Dergisi, Ankara. http://devlet.com.tr/makaleler/y469-Hakas_Turklerinde_Prof_Dr_Nikolay_F_Katanovun_Mirasi_ve_Ilk_Hakas_Cumhuriyeti_Banknotu_.html Erişim Tarihi: 11 Kasım 2022.

Deliömeroğlu, Y., 1996. Ahmet Yesevi Üniversitesi, Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 3 Güz. <https://bilig.yesevi.edu.tr/index.php?menu=sayi-3-guz-1996&submenu=https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/234746>

Deliömeroğlu Y., 1997. Hakasların Milli Kültürü, Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi sayı 33, S.48. Geleneksel Yayıncılık Ltd. Şti. Ankara. <https://www.millifolklor.com/Yayin/33>. Erişim Tarihi: 12 Kasım 2022.

<https://az.trend.az/azerbaijan/society/3166600.html>, erişim tarihi: 10.10.2022. Bakü Slav-yan Üniversitesinde ERASMUS+ (PETRA) çerçevesinde icra edilen seminerler.

Katanov N. F., “Xakasiya ve diğer bölgeler üzerine seçilmiş işler” 2001, s.260.

Kurat, A.N. 1993, s.153. Rusya Tarihi- Başlangıçtan 1917’ye kFadar. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIII. Dizi. Ankara.

Kyzlasov, Leonid R. 2010, The Urban Civilization of Northern and Innermost Asia Historical and Archaeological Research, Bucureşti – Brăila, Romanian Academy Institute of Archaeology of Iaşi.

Sultanbayeva K.İ. “N. F. Katanov önde gelen bir Türkolog, eğitimci. Monografi. Abakan 2009. Сtp.144

T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022. “Rusya Federasyonu’nun Siyasi Görünümü”. Erişim Tarihi: 12 Kasım 2022. <https://www.mfa.gov.tr/rusya-siyasi-gorunumu.tr.mfa>